BUXORO AMIRLIGINING OLTIN BOYLIKLARI VA ULARNING TARIXIY TAQDIRI

Zayliddinova Odina

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti

Namangan filiali, Tarix fakulteti 4-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: **Shamsiddinov Bahodir**

E-mail: odinabonuzayliddinova@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada Buxoro amirligi xazinasining shakllanish manbalari, qimmatbaho metall va buyumlarning tarixiy manbalarda qayd etilgan miqdori hamda 1920-yilgi siyosiy-harbiy voqealardan keyingi taqdiri o‘rganiladi. Tadqiqot tarixiy-qiyosiy, manbashunoslik va tanqidiy tahlil usullariga tayanadi. Matbuotda e’lon qilingan raqamlar, qushbegi ro‘yxatlari haqida keltirilgan ma’lumotlar va Gosxran qaydnomalariga oid xabarlar taqqoslanadi. Natijalar xazina tarkibi hamda uning ko‘chirilishi haqida turli dalillar mavjudligini, biroq ayrim yirik summalar va xorijiy banklarga oid da’volar mustaqil arxiv tekshiruviga muhtojligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Buxoro amirligi, Said Olimxon, xazina, oltin, kumush, qushbegi, Gosxran, 1920-yil, tarixiy manbashunoslik.

ABSTRACT

This article examines the formation, composition and subsequent fate of the Emirate of Bukhara’s treasury, particularly during the political and military events of 1920. Using historical comparison and source criticism, it juxtaposes published treasury inventories, contemporary press accounts and reported state-depository records. The findings distinguish documented claims from figures and overseas-deposit allegations requiring independent archival verification.

Keywords: Emirate of Bukhara, Said Olim Khan, treasury, gold, silver, historical sources, 1920.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются источники формирования, состав и историческая судьба казны Бухарского эмирата, особенно в контексте событий 1920 года. На основе сравнительно-исторического и источниковедческого анализа сопоставляются опубликованные описи ценностей, сообщения периодической печати и сведения о государственных хранилищах. Выделяются утверждения, нуждающиеся в дополнительной архивной проверке.

Ключевые слова: Бухарский эмират, Саид Алим-хан, казна, золото, серебро, источниковедение, 1920 год.

Kirish (Introduction)

Buxoro amirligining iqtisodiy tarixini o‘rganishda davlat xazinasi va hukmdor xonadoniga tegishli boyliklarning tarkibi, ularning to‘planish manbalari hamda siyosiy o‘zgarishlar davridagi taqdiri alohida ahamiyatga ega. XX asr boshidagi davriy matbuot, keyinchalik e’lon qilingan tarixiy maqolalar va xotiralarda bu masala yuzasidan bir-biridan farqlanuvchi ma’lumotlar uchraydi [1; 2; 3].

Tadqiqotning maqsadi — taqdim etilgan tarixiy materiallarda uchraydigan xazina haqidagi ma’lumotlarni mavzular bo‘yicha tizimlashtirish, ularning daliliy imkoniyatlari va cheklovlarini aniqlash hamda 1920-yildan keyingi taqdiriga oid xabarlarni manbashunoslik nuqtayi nazaridan baholashdir.

Materiallar va metodlar (Methods)

Maqola uchun asosiy material sifatida “Oyina” jurnalining 1914-yilgi xabariga havola, I. Yo‘ldoshev va N. Haydarovning tadqiqoti, H. Uzoqov va S. Xolboyevning maqolasi haqida keltirilgan ma’lumotlar, Sadriddin Ayniy asari, Dushan Fayziyning matbuotdagi chiqishi, Fayzulla Xo‘jayevning iqtisodiy kuzatishlari va Said Olimxon

xotiralari ishlatildi [1–7]. Qaydnomalar bo‘yicha raqamlar ikkilamchi bayon orqali yetib kelgan; mazkur ishda arxiv hujjatlarining asl nusxalari ko‘rilmagan.

Tarixiy-qiyosiy usul turli davrdagi xabarlarni solishtirish, manbashunoslik tanqidi esa muallif, yozilish sharoiti va ma’lumotning ishonchlilik darajasini farqlash uchun qo‘llandi. Miqdorlar dastlabki materialda berilgan shaklda saqlandi; ular mustaqil ekspertiza bilan tasdiqlangan yakuniy hisob sifatida talqin etilmadi.

Natijalar (Results)

1. Xazinaning tarkibi va shakllanishi. “Oyina” jurnalining 1914-yilgi 25-soniga nisbat berilgan xabarda amir xazinasidagi oltin va kumushning nihoyatda ko‘pligi, ayrim boyliklarning Chorjo‘y bekligida va banklarda saqlangani aytiladi [1; 2]. Xabarda Chorjo‘yda 10 pud oltin va 1000 puddan ortiq kumush tangalar bo‘lgani ko‘rsatiladi. Bular o‘sha davr matbuotida tarqalgan baholar bo‘lib, asl hisob daftarlariga solishtirishni talab qiladi.

H. Uzoqov va S. Xolboyevga nisbat berilgan ma’lumotlarda qushbegi tomonidan 34 turdagi qimmatbaho buyum ro‘yxatga olingani, jumladan Gamburg oltin va kumush yombilari, rus va Buxoro tangalari, zargarlik buyumlari, marvarid hamda qimmatbaho toshlar sanab o‘tilgani qayd etiladi [3]. Shu manbada jami qiymat 73 252 380 so‘m deb ko‘rsatilgan. Bu summa muayyan ro‘yxatga doir tarixiy baho bo‘lib, barcha davrlardagi jami amirlik boyligi sifatida umumlashtirilmaydi.

2. Mansabdorlar mulki. Qozikalon Burhoniddinning shaxsiy jamg‘armasiga doir “tovar” ishi va O‘zbekiston markaziy davlat arxivi fondiga havola keltiriladi [3; 8]. Unda oltin va kumush yombilar, buyumlar, tangalar va toshlar haqida miqdoriy ko‘rsatkichlar bor. Sadriddin Ayniy ham saroy doiralari va amaldorlarning mol-mulki haqida ma’lumot beradi [4]. Davlat xazinasi, hukmdorning shaxsiy boyligi va boshqa mansabdorlarning mulkini alohida hisoblash zarur.

3. Boyliklarning iqtisodiy manbalari. Manbalarda xazina to‘planishiga konchilik, savdo, kredit operatsiyalari va soliqlar bilan bog‘liq iqtisodiy faoliyat ta’sir etgani

ta’kidlanadi. Said Olimxon xotiralarida Buxoro hududidagi foydali qazilmalar, chorvachilik va tashqi savdo mahsulotlari tilga olinadi [7]. F. Xo‘jayevga ko‘ra, 1911–1914-yillarda qorako‘l terisi eksporti 1,5 million donaga yetgan, xususiy banklarning savdo operatsiyalariga krediti yiliga 40 million so‘m deb ko‘rsatilgan [6]. Bu raqamlar manbaga tegishli tarixiy xabar sifatida berilmoqda.

4. 1920-yil voqealari va xazina harakati. Dushan Fayziy 1920-yil sentabrida Kogon stansiyasidan 13 yuk vagoni bilan qimmatbaho buyumlar olib chiqilgani haqida yozadi [5]. Boshqa bayonlarda bir necha eshelon tilga olinadi [3]. Bu ikki xabar bir xil hodisani yoki turli tashishlarni ifodalashi hozircha aniq emas. Shu sababli vagonlar soni va manzilini arxiv transport hujjatlari bilan tekshirish muhim.

5. Davlat saqloviga oid qaydnomalar. Maqolada 332, 520, 500, 519, 322, 327 va 331-raqamli qaydnomalarga havola berilib, oltin yombilar, kumush buyumlar va tangalarning Davlat xazinasiga (Gosxran) topshirilgani bayon qilinadi [3; 8]. To‘qqiz qaydnoma bo‘yicha umumiy qiymat 3 168 172 so‘m 42 tiyin deb keltiriladi. Mazkur ko‘rsatkich yuqoridagi 73 million so‘mlik baho bilan bevosita tenglashtirilmaydi: ro‘yxatlar qamrovi, baholash vaqti va hisob birliklari turlicha bo‘lishi mumkin.

6. Xorijga chiqarilgan boyliklar haqidagi xabarlar. “Qutulish” gazetasining 1920-yil 2-iyul sonida Hindiston orqali Londonga yuborilgan qorako‘l terilari va qimmatbaho buyumlar haqida xabar berilgan [9]. “Trud” va “Osiyo” gazetalariga nisbat berilgan 1992-yilgi xabarda Fransiya bankidagi ehtimoliy mablag‘lar tilga olinadi [10]. Biroq taqdim etilgan materialning o‘zi ham bu ma’lumot qushbegi ro‘yxatida uchramasligini tan oladi. Shu bois Fransiyadagi 180 million oltin frank haqidagi da’vo tasdiqlangan fakt emas, tekshirilishi lozim bo‘lgan xabardir.

Muhokama (Discussion)

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, Buxoro amirligi xazinasi haqida gap ketganda uch xil ma’lumot qatlamini farqlash lozim: birinchisi — davr matbuotidagi tavsiflar; ikkinchisi — keyingi tadqiqotlarda qayta keltirilgan inventar va hisob raqamlari; uchinchisi — siyosiy

voqealar haqidagi xotira hamda publitsistik baholar. Ularning daliliy kuchi bir xil emas. Xususan, matbuotdagi “tog‘dek oltin” kabi tasvirlar miqdoriy hisobga tenglashtirilmasligi kerak [1; 2].

Xazina boyliklarining Moskvaga yoki boshqa manzillarga olib chiqilgani haqidagi xabarlarni baholashda vagon qaydlari, qabul-topshirish dalolatnomalari, inventarlar va bank hisoblari birgalikda tekshirilishi zarur. Bir necha manbada takrorlangan raqam ham asl hujjat ko‘rilmaguncha mustaqil tasdiq hisoblanmaydi. Muruntov konining qadimgi ekspluatatsiyasi to‘g‘risidagi og‘zaki esdalik ham geologik-arxeologik dalillar bilan alohida solishtirilishi lozim.

Tadqiqotning asosiy cheklovi — manbalarning muhim qismi ikkilamchi bayon shaklida yetib kelgani, ayrim bibliografik ma’lumotlar esa to‘liq emasligidir. Shuning uchun maqola yakuniy inventar yoki yo‘qotilgan boyliklarning aniq balansini emas, mavjud da’volarning tizimli tarixiy tahlilini taklif qiladi.

Xulosa (Conclusion)

Buxoro amirligining oltin va kumush boyliklari konchilik, savdo, pul muomalasi hamda davlat boshqaruvi bilan bog‘liq murakkab iqtisodiy jarayonlar mahsuli bo‘lgan. Tarixiy manbalarda davlat xazinasi, hukmdor xonadoni va mansabdorlar mulkiga doir yirik miqdorlar qayd etilgan bo‘lsa-da, ularni bir xil hisob tizimiga keltirmasdan umumiy summa chiqarish ilmiy jihatdan asosli emas.

1920-yil voqealari natijasida boyliklarning bir qismi boshqa hududlarga olib chiqilgani haqida matbuot va tadqiqotlarda xabarlar mavjud. Biroq tashilgan boyliklarning to‘liq hajmi, aniq yo‘nalishlari va keyingi huquqiy maqomini aniqlash uchun birlamchi arxiv hujjatlari bilan ishlash talab etiladi. Fransiya bankidagi ehtimoliy omonat kabi xabarlar esa tekshirilmagan gipoteza darajasida qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. “Oyina” jurnali. 1914. 25-son.

2. Yo‘ldoshev I., Haydarov N. “Amir Olimxon xazinasi qayerda?” // Fan va turmush. 1991. 10-son.

3. Uzoqov H., Xolboyev S. “Buxoro amirining oltinlari” (yoki “Buxoro amirligining oltinlari”) // O‘zbekiston adabiyoti va san’ati. 1992. 33-son.

4. Ayniy S. Buxoro inqilobi tarixi uchun materiallar.

5. Fayziy D. “Bormisan, erkinlik” // Guliston. 1991. 4-son.

6. Xo‘jayev F. “Buxoro Xalq Respublikasining iqtisodiy ahvoli” // Buxoro turmushi. Moskva, 1924. 1–2-son (aprel–may).

7. Amir Said Olimxon. Buxoro xalqining hasratli tarixi. Toshkent: Fan, 1990. 27-b.

8. O‘zbekiston MDA. “Tovar” ishi, OF, 243-ish, 2, 29-betlar.

9. “Fuqaroning molini sovurmanglar” // Qutulish. 1920. 2-iyul.

10. “Xazina topildi” // Trud. 1992. 2-iyun; “Osiyo” gazetasidagi xabarga havola.

11. Gulbaxor, M., & Bahodir, S. (2025). TIL O ‘RGANISHDA CHATGPT, TARJIMA TIZIMLARI VA ULARNING SAMARADORLIGI. TADQIQOTLAR, 76(3), 17-21.

12. Muzaffar, G., & Bahodir, S. (2025). INSON ORGANIZMIDA UCHRAYDIGAN ICHKI KASALIKLAR. TADQIQOTLAR, 76(2), 71-74.

13. Bakhodir, S., & Dilshoda, R. (2025). EASTERN THINKERS OF THE ERA OF THE FIRST RENAISSANCE. Global Science Review, 8(1), 682-687.

14. Zebo, N., & Bahodir, S. (2025). O ‘RTA ASRLARDA ANGLIYA (V-XV ASRLAR). Global Science Review, 11(1), 85-90.

15. Шамсиддинов, Б., & Гуламов, М. (2023). ЛОГИЧЕСКИЕ СООТНОШЕНИЯ ФИЛОСОФИИ С ЛИТЕРАТУРОЙ. Oriental Art and Culture, 4(3), 332-335.

16. Shamsiddinov, B. J., & Jakbaraliyva, Z. (2022). Scientific and Empirical Relations of Philosophy and Literature. Spanish Journal of Innovation and Integrity, 7, 70-73.

17. Abdullaev, U. B., & Shamshiddinov, B. (2024). O ‘RTA ASRLAR YOZMA MANBALARIDAGI ETNIK NOMLAR. Ijtimoiy-gumanitar sohada ilmiy-innovatsion tadqiqotlar, 1(1).
18. Шамсиддинов, Б. Ж., & Жакбаралиева, З. О. (2022). АБУ АЛИ ИБН СИНО ТИББИЙ ТАРБИЯ ХУСУСИДА. Oriental Art and Culture, 3(2), 670-674.
19. Shamsiddinov, B. (2022). The importance of supporting innovative activities of entrepreneurs in uzbekistan. ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 8.071, 11(11), 165-170.
20. Шамсиддинов, Б. Ж. (2023). МАМЛАКАТИМИЗ МИЛЛИЙ ЮКСАЛИШНИНГ ИЖТИМОИЙФАЛСАФИЙ АСОСЛАРИ. Oriental Art and Culture, 4(5), 345-350.
21. Шамсиддинов, Б. (2020). Тарбия жараёнида шар мутафаккирларининг қ педагогик ва психологик қарашлари. In Актуальные вопросы развития современного общества, экономики и профессионального образования (pp. 268-271). Российский государственный профессионально-педагогический университет.
22. Shamsiddinov, B. B. DINSHUNOSLIKNING BOSHQA FANLAR BILAN ALOQASI.
23. Shamsiddinov, B. B. Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi.
24. YANGI, V. T. V. M., & YONDASHUVLARI, T. H. OZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TALIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI “ZAMONAVIY JAHON TARIXSHUNOSLIGIDA FARG’ONA.
25. YANGI, V. T. V. M., & YONDASHUVLARI, T. H. OZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TALIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI “ZAMONAVIY JAHON TARIXSHUNOSLIGIDA FARG’ONA.
26. Shamsiddinov, B. B. DINSHUNOSLIKNING BOSHQA FANLAR BILAN ALOQASI.
27. Shamsiddinov, B. B. Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi.
28. Shamsiddinov, B. M. U. (2026, June). HISTORICAL AND ETHNOGRAPHIC FEATURES OF POTTERY-RELATED RITUALS IN THE FERGANA VALLEY. In *International Conference Platform* (No. 6, pp. 135-143).

29. Ruxshona, A., & Bahodir, S. (2026). IS'HOQXON IBRATNING MA'RIFATPARVARLIK FAOLIYATI VA ILMIY MEROSI. Ustozlar uchun, 104(1), 284-292.
30. Bahodir, S. (2026). TALABALARNING MUSTAQIL TA'LIMINI TASHKIL ETISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O 'RNI VA AHAMIYATI. Лучшие интеллектуальные исследования, 78(1), 496-510.
31. Bahodir, S. (2026). ZAMON TANLAMAS TRAGEDIYA: SOFOKLNING "SHOH EDIP" ASARIDA TAQDIR, BILISH VA INSON MAS'ULIYATI. Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi, 79(2), 274-279.
32. Farangizbegim, S., & Bahodir, S. (2026). QADIMGI HINDISTON SIVILIZATSIYASI: SHAKLLANISHI, TARAQQIYOT BOSQICHLARI VA JAHON TARIXIDAGI O 'RNI. Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi, 79(2), 267-273.
33. Farangizbegim, S., & Bahodir, S. (2026). 1918–1939-YILLARDA GERMANIYA: VEYMAR RESPUBLIKASIDAN NATSISTLAR DIKTATURASIGACHA. Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi, 79(2), 254-266.
34. Farangizbegim, S., & Bahodir, S. (2026). ARAB XALIFALIGI TARIXI (NARSHAXIYNING "BUXORO TARIXI" ASARI MISOLIDA). Ustozlar uchun, 105(1), 306-318.
35. Farangizbegim, S., & Bahodir, S. (2026). IJTIMOIY SIYOSAT VA UNING AMALGA OSHIRILISH BOSQICHLARI. Лучшие интеллектуальные исследования, 78(1), 482-495.
36. Шамсиддинов, Б. (2026). СОЗДАНИЕ 3D-АНАТОМИЧЕСКИХ МОДЕЛЕЙ ВНУТРЕННИХ ОРГАНОВ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА И ДАННЫХ КТ/МРТ: ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ ХИРУРГИЧЕСКОЙ ПРАКТИКИ. Ustozlar uchun, 106(3), 268-279.
37. Dilrabo, M., Odina, Z., & Bahodir, S. (2026). ARAB XALIFALIGINING ILK DAVRIDA XULOFOI ROSHIDUN BOSHQARUVI: SIYOSIY INSTITUTLAR, HUDUDIY KENGAYISH VA ICHKI ZIDDIYATLAR. Ustozlar uchun, 106(2), 564-573.